

Verlag snelkookpansessie Klimaat Actief Rivierenland

d.d. 20 januari 2022

Opsteller Sverre van Klaveren

Inleiding

Op 12 januari 2020 vond voor de werkgroep van Klimaat Actief Rivierenland een snelkookpansessie plaats van het project 'Samen de diepte in'. Dit is een losstaande sessie bedoeld om de werkgroep verder te helpen met haar ambities voor een klimaatrobuust Rivierenland. Dit document betreft het verslag van deze sessie.

Aanwezige deelnemers

Karin Versteegh (Raadhuis Advies), Jeroen Haas (Waterschap Rivierenland), Anita van Evert (Provincie Gelderland), Martine Kriesch (Gemeente Zaltbommel), Chanel Witting (Gemeente Buren), Gerben Ekermans (Staatsbosbeheer), Albert-Jan Oevering (Gemeente West-Betuwe).

Aanwezig namens het consortium

Corinne Koot (Witteveen+Bos, voorzitter), Marco Vergeer (RHDHV), Sverre van Klaveren (Witteveen+Bos, notulen).

Agenda / Leeswijzer

1. Kennismaking met elkaar en met Samen de Diepte in
2. Introductie voorstel door werkgroep
3. Presentatie effecten klimaatverandering in landelijk gebied – een vogelvlucht
4. Brainstorm deel I – stakeholders en belangen
5. Brainstorm deel II – rol en positie van de werkgroep
6. Afsluiting

1. Kennismaking met elkaar en met Samen de Diepte in

Corinne Koot licht de origine van het programma 'Samen de Diepte in' toe en schetst de context van de bijeenkomst vandaag met als onderwerp het landelijke gebied in Rivierenland. 'Samen de Diepte In' (vanaf nu: SDDI) is gestart onder het uitvoeringsprogramma Bodem en Ondergrond, in het kader van het tweede Convenant Bodem en Ondergrond ('16-'20). Het uitvoeringsprogramma kende een uitgebreid kennisontwikkelingstraject waarin ook de aanstaande Omgevingswet een pijler vormde. SDDI helpt in 6 regio's decentrale overheden aan de slag te gaan met bodem en ondergrond onder de omgevingswet. Het proces van SDDI behelst 'doen - leren - opschalen', en past zich aan aan de behoefte van de desbetreffende overheid. De provincie Gelderland ambieert vakkundig bodembeleid t.b.v. de maatschappelijke opgaven en heeft budget beschikbaar gesteld voor dit doel. SDDI faciliteert daarmee deze snelkookpansessie, op aanvraag van de gemeente Zaltbommel.

Het programma van SDDI is bijna afgerond. De ontwikkelde informatie is te vinden op de [website](#). Vervolgtrajecten (die ook hun herkomst in het uitvoeringsprogramma kennen) zijn o.a. 'Bodembeheer van de Toekomst', dat hulp biedt bij omgevingsplannen middels voorbeeldregels en 'Ondergrond in Zicht' dat meedenkt in het visualiseren van de ondergrond.

2. Introductie voorstel door werkgroep

Martine Kriesch het voorstel van de werkgroep toe. De Werkregio Rivierenland (onder de naam 'Klimaat Actief Rivierenland'; vanaf nu 'KAR') heeft een Regionale Adaptatie Strategie opgesteld met daarin strategische lijnen en verschillende opgaven, een samenwerkingsagenda en speerpunten voor beleid. De werkgroep van KAR, die vandaag present is, houdt zich bezig de speerpunten omtrent

klimaatbestendige landbouw en natuur. Uitwerking van deze speerpunten heeft in 2020 plaatsgevonden. De werkgroep is bezig met een vervolgstap op de uitwerking van de speerpunten en heeft daartoe een offerte-uitvraag gedaan voor een zogenoemde preverkenning, die de opgaven, partijen, en kansen in beeld moet brengen.

Er gebeurt heel veel in Rivierenland. De werkgroep moet aansluiten en aanhaken bij bestaande projecten. KAR ambieert het om binnen de regio een netwerkstructuur op te zetten, om daarin de aanwezige initiatieven te identificeren en informatie te delen. Als overheden, word er gezocht hoe het gesprek aangegaan kan worden, terwijl de rol van de overheid tegelijkertijd veranderd. De gemeente Zaltbommel identificeert een beperkte kennis die niet congruent is met de regierol die het wil pakken in KAR verband om gesprekken aan te gaan. De werkgroep worstelt namelijk om het gesprek te voeren op basis van een langetermijnvisie met partijen buiten de huidige samenwerkingsverbanden.

In reactie op de toelichting van de werkgroep kwam het volgende naar voren:

- De opgaven landelijk gebied kunnen gezien worden als een 'wicked problem'¹ (NL: ongestructureerd probleem). De vraag rijst waar te beginnen. Het landelijke gebied kan gezien worden als een probleem dat moeilijk of onmogelijk oplosbaar is door onvolledige, tegenstrijdige en veranderende voorwaarden.
- De snelkookpansessie is voor eigen reflectie van de werkgroep. De sessie van vandaag, en daarmee SDDI, dient niet te overlappen met de offerte-uitvraag van de preverkenning maar helderheid te geven in de eigen rol van de werkgroep en de mogelijkheden die tot haar beschikking liggen. Daarin kan o.a. een standpuntbepaling van wezenlijk belang deze sessie. De punten die worden aangestipt in deze sessie kunnen wél als informatievoorziening worden aangedragen richting het bureau dat de preverkenning zal uitvoeren.

3. Presentatie effecten klimaatverandering in landelijk gebied – een vogelvlucht

Sverre van Klaveren schetst een overzicht van de effecten van klimaatveranderingen in het gebied. Hij stipt aan wat potentiële gevolgen zijn voor de bodem én ondergrond, en hoe deze ook kunnen bijdragen aan een oplossing. Rivierenland zal drie typen veranderingen meemaken: de fysische gevolgen van een warmer klimaat en daarbij behorende natuurlijke effecten als soortenverschuiving, en de menselijke reactie op de klimaatproblematiek (mitigatie, adaptatie) die ruimte zal eisen in het landelijke gebied.

In reactie op de vogelvlucht kwam het volgende naar voren:

- Elke overheid heeft een nauwe afbakening. Het waterschap focust op waterkwantiteit. Het heeft logischerwijs minder oog voor bijvoorbeeld ziektes en plagen die ook relevant zullen zijn voor het gebied. Dit geldt vanzelfsprekend voor elke decentrale overheid, dat wettelijk zijn eigen bevoegdheden kent, terwijl er vaak meer speelt in het gebied.
- Het gaat om het leven op onze planeet. Goed zorgen voor de natuur is een levensbehoefte voor ons als mensen. De werkgroep dient niet alleen uitvoeringsmaatregelen te bedenken maar ook transitiedenken te omarmen. Idealiter zouden moeten erkennen dat we als Nederland zelf verantwoordelijkheid dragen voor de klimaatproblematiek en de natuur (het leven op onze planeet) de gelegenheid bieden zich aan te passen middels een gepaste transitie.
- De waterhuishouding is maakbaar, juist voor klimaat. Het huidige watersysteem is nagenoeg volledig aangepast op onze neerslag en gewenste waterhuishouding. Nu moeten we dat

¹ Originale introductie van de term: <https://pubsonline.informs.org/doi/pdf/10.1287/mnsc.14.4.B141>

Samen de diepte in bodem & ondergrond in de Omgevingswet

- systeem opnieuw veranderen, ditmaal voor schiftend klimaat; de belangen voor de waterhuishouding zijn nog grotendeels hetzelfde. Hoe ga je daar mee om?
- Zonneweides hebben gevolgen voor de bodem, maar niet elke panelenveld is hetzelfde. De werkgroep discussieert over de waterhuishoudkundige gevolgen van zonnepanelen als klimaatmaatregel. Zonnevelden vangen water op, hoe kan het dan toch dat dat water niet infiltreert. Het antwoord ligt grotendeels in de bodemkwaliteitsverandering door gebrek aan lichtinval². Multifunctioneel gebruik is mogelijk, en word bepaald door beleid en verdienmodellen.
 - Juiste functie op de juiste plek. Kijkend naar de veerkracht van natuurlijke systemen, bijvoorbeeld een natuurlijk bos, dan zien we aanwijzingen dat functies plaatsen middels het bodem- en watersysteem nut kan hebben voor klimaatadaptatie. De gevolgen indien dat niet goed gedaan wordt zijn niet direct evident maar kunnen bijvoorbeeld al gezien worden in fijnsparbossen en bijvoorbeeld bij essentaksterven; een veelheid aan overleden bomen heeft veel impact op de leefomgeving en de doelen die we daarvoor hebben.
 - Gezamenlijk werken is een vereiste. De veranderingen die Nederland/Rivierenland op zich af krijgt kunnen te groot zijn om als enkele decentrale overheid aan te pakken. Bewustwording is cruciaal om partners te vinden. Overleg over rolverdeling is ook essentieel. Zo zijn de behoeftes van intensieve fruitteelt te groot om op te vangen met lokale waterberging, waardoor overleg over actiebereidheid en gezamenlijk stappen zetten noodzakelijk is.
 - Bewustwording in landelijk gebied varieert. Sommige directe belanghebbenden zien aanleiding om verandering aan te brengen. Het waterschap ontvangt bijvoorbeeld vragen van akkerbouwers over druppelirrigatie en wateropslag n.a.v. droogte. Andere partijen zijn minder op de hoogte.

Marco Vergeer licht zijn ervaringen met het project [Verrijkende Landbouw](#) (vanaf nu: VL) toe. Net zoals SDDI is het een kennisproject van het Uitvoeringsprogramma Bodemconvenant. VL kent drie aspecten: 'mens', 'waarde' en 'land' om tot een volhoudbaar en verrijkend (dus toevoegend) landgebruik te komen. Het onderdeel land heeft daarbij specifiek zes functies die allemaal een minimale status dienen te hebben: 'water (zuiverend vermogen)', 'nutriënten', 'koolstof', 'biodiversiteit', '(voedsel en biomassa)productie' en 'landschap'. Daarbij focust het programma op transitiekunde en verschillende schalen om de juiste balans op te bereiken: perceel, bedrijf, regio. Marco adviseert o.a. om klimaattransities aan te gaan met gebieden die logisch gedefinieerd kunnen worden volgens het bodem- en watersysteem omdat problemen en oplossing samenhangen met deze eigenschappen.

In reactie op Marco's toelichting kwam het volgende naar voren:

- De bodem bepaalt het gebied. Niet slechts de logische eenheden (bodemsorten, grondwaterstromen) creëren de grenzen maar ook overzichtelijkheid/sociale cohesie speelt een rol; resultaten worden namelijk samen in een gebied behaald. De Achterhoek is reeds op basis van bodemwatersysteem opgedeeld voor een ander traject. Initiatiefnemers kunnen daar aan de gang met de maatschappelijke opgaven, o.a. begrensd door het bodem- en watersysteem

4. Brainstorm deel I – stakeholders en belangen

In reactie op de stelling **“Wat zijn de meest urgente opgaven (korte termijn & lange termijn)?”** kwam het volgende naar voren:

² Zie bijv.: https://www.atlasnatuurlijkkapitaal.nl/sites/default/files/2020-01/BOD_1901%20Frambach%20Burret%20zonneparken.pdf

Samen de diepte in bodem & ondergrond in de Omgevingswet

- Er is een belangenstrijd om schoon water. Klimaatverandering, en de daarbij behorende opwarming genereert zowel een toenemende drinkwaterbehoefte als een toename van grondwateronttrekkingen door land- en tuinbouwbedrijven. Dit betekent voor bepaalde gebieden een (geconstrueerd³) geschil over het gebruik van water: is het grondwater voor de Aanvullende Strategische Voorraden (vanaf nu: ASV) of voor bijvoorbeeld de laanbomenteelt?
- Ruimteclaims dienen in beeld te komen. Om een gemeente of provincie goed functies te kunnen laten toedelen is het noodzakelijk in beeld te hebben hoe groot de geclaimde ruimte is van activiteiten. Met die informatie kunnen zowel functies aan gebieden worden toegedeeld en door bestuurders prioriteiten gesteld worden, zodat aantasting van het natuurlijk systeem door ongeziene dubbele claim voorkomen kan worden.
- De waterhuishouding moet 'vasthouden' faciliteren boven 'afvoeren'. Het watersysteem kan niet én vasthouden (en natuurlijke sloten in stand houden) én voldoen aan de doorstroming noodzakelijk voor snelle afvoer van surplus water. Niet alles kan overal; vanuit sommige maatschappelijke opgaven lijkt vasthouden wenselijk.
- Economische zekerheid lijkt waardevolle denkrichting. Boeren ervaren complexe en onzekere verdienmodellen. En dat is ook zo, algemeen erkend is dat het dominante landbouwmodel economisch niet volhoudbaar is en leidt tot ecologische schade. Klimaatverandering kan voor meer economische onzekerheid zorgen. Om partijen belang te geven deel te nemen aan de klimaattransitie het waardevol zijn om economische zekerheid een plekje te geven in de oplossing.
- Het bestuurlijke systeem (governance) is te complex. Elke overheid heeft zijn eigen expertise, aandacht en wettelijke gezag. Het grijze gebied op de grenzen van elk gezag is een hindering voor transities in het gebied. Het bestuurlijke gremium, wat de verantwoordelijkheid draagt om o.a. deze grenzen te bewaken, zal een hindernis zijn voor ambtenaren die veranderingen in gang proberen te zetten die zich niet houden aan deze grenzen. Daarbij wordt opgemerkt dat bestuurders een rol hebben om noodzakelijk grenzen te stellen, zoals gewenst wordt vanuit getekende akkoorden.
- (Natte) natuur verdient binnendijs aandacht. Als klimaatverandering o.a. over de leefbaarheid van ons natuurlijk systeem gaat, dan gaat relatief veel aandacht naar buitendijkse Natura 2000 gebieden en relatief weinig naar natuur overal te vinden door het gebied. Het versterken van natuur, bijv. in de kom, kan bijdragen aan klimaatadaptatie middels wateropvang en plagenbestrijding. Deze natuur kan ontwikkeld worden met aandacht voor een groei in de behoefte naar recreatie en toerisme in Rivierenland.
- Is er een wel een belangenstrijd? Is er genoeg nagedacht over prioritering?

5. Brainstorm deel II – rol en positie van de werkgroep

Het tweede deel van de brainstorm bestond uit een drietal vragen, waarbij werd gewerkt van beschikbare instrumenten, gewenste rollen tot een beschrijving van de vereisten.

In reactie op de stelling “**Welke instrumenten heeft de regio / KAR / de werkgroep tot haar beschikking?**” kwam het volgende naar voren:

- Gebiedsagenda's & Omgevingsvisie 's. Lokale visies en plannen zijn, mede dankzij de advent van de Omgevingswet, in volle ontwikkeling. Aansluiten bij deze processen en klimaatadaptatie (in samenhang met bodem en ondergrond) een onderdeel maken kan direct impact hebben op het beleid in de regio.

³ Het constructivisme is een groep van kennistheorieën die de nadruk legt op het feit dat kennis tot stand komt door een actieve constructie, eerder dan een passieve representatie van de werkelijkheid. Is er een geschil om dat de claims op water echt overlappen, of omdat men denkt dat ze dat doen.

Samen de diepte in bodem & ondergrond in de Omgevingswet

- Huidige akkoorden vervullen. Er zijn al ambities vastgelegd in akkoorden, zoals het bestuursakkoord klimaatadaptatie. Invulling hieraan geven geeft concrete resultaten op de relatief korte termijn.
- Landelijk beleid gebruiken. Instrumenten, zoals de verdringingsreeks, versterken de positie van keuzes, die soms lokaal nog genomen moeten worden. De verdringingsreeks zet natuur op één in tijden van droogte. Gebruik dit om in regulier tijden keuzes te maken over der ruimtelijke ordening. Gelden en momentum present in ontwikkelingen zoals natuurontwikkeling of de stikstofaanpak kunnen gebruikt worden om klimaat adaptatie te stimuleren.

De werkgroep kan niet alles maar kan in ieder geval kleine stapjes zetten in de richting van een klimaatrobuuste samenleving.

In reactie op de stelling “**Welke rollen en kan en wil de werkgroep vervullen?**” kwam het volgende naar voren:

- Draagvlak voor feitenbasis creëren bij bestuurders en andere ambtelijke takken. De werkgroep is zich bewust van de gevolgen van klimaatverandering en de keuzes die daarbij horen. Een rol die zij kan pakken is deze bewustwording onder de aandacht brengen bij anderen. Invloed uitoefenen bij collega's van Ruimtelijke Ordening en overlegstructuren als de metropoolregio Arnhem-Nijmegen kan een groot bereik aan medestanders geven. Bestuurders kunnen de consequenties van besluiten voor bodem en land uitgelegd krijgen waarmee het gesprek over prioritering van functies aangegaan kan worden. Dit geldt ook voor een lobby richting landelijke politiek, waarvoor ingangen bestaan bij de VNG, Unie, en IPO. Externen in het gebied kunnen geconfronteerd worden met de feitenbasis en worden uitgenodigd mee te denken aan oplossingen.
- Bestaande taken en doelen inzetten voor klimaatadaptatie. De werkgroep kan overleggen hoe bestaande doelen (zoals de KRW) of bestaande taken (maaibeheer) het beste in te zetten om klimaatdoelen te halen.
- Programmatistische invulling geven Provinciale doelen. De werkgroep kan een organisatorische rol op zich nemen waarbij ze concrete invulling probeert te geven aan doelen van de Provincie Gelderland. Een voorbeeld is het doel van een algemene verhoging van het grondwater. Hier kan programmatisch invulling aan gegeven worden via ruimteclaims in Rivierenland of de klimaatbuffer langs de Linge.
- Langetermijndenken. De werkgroep kan ook invulling geven aan een visie voor de lange termijn voor het gebied. Ideeën over goed voorouderschap kan zij concreet vertalen: hoe ziet Rivierenland er in 2120 uit?
- Transitiedenken omarmen. De werkgroep kan transitiedenken eigen maken. Zij kan tekenen van transities identificeren en duiden. De spelers, vaak kleine pioniers, zoals herenboeren, de agrarische natuurvereniging, of de fruitmotor, kan van geleerd worden. Hun initiatieven kunnen gefaciliteerd worden via beleid (danwel uitzonderingen op beleid). Dit vereist ook het normaliseren van transitiedenken op andere plekken in de eigen organisatie.
- De kaasstolp. De werkgroep beseft zich dat er grenzen zitten aan haar invloed en mogelijkheden. Dat ontslaat haar echter niet om omstandigheden of hindernissen die buiten haar macht liggen, niet te benoemen.

Op de vraag “**Wat is hiervoor nodig?**” die de vorige vraag over rollen aanvult, kwam het volgende naar voren:

Samen de diepte in bodem & ondergrond in de Omgevingswet

- De feitenbasis voor 'wat hoort waar' vanuit het systeem tot stand brengen. Een goede feitenbasis is voor elk initiatief essentieel. De kwetsbaarheden van Rivierenland dienen in kaart gebracht te worden (waar dit nog niet gedaan is) en aangevuld te worden met informatie over trendlijnen en 'tipping points'⁴ volgens de nieuwste informatie van het KNMI, RWS (Rijnafvoer) en het IPCC. Daarmee kan de stabiliteit van de huidige inrichting geanalyseerd worden en vergeleken met claims op ruimte voor de toekomst.
- Prioritering vereist data over waarde. Om activiteiten met gelijke maten te kunnen meten is het noodzakelijk om na te gaan waar (economische) waarde vandaan komt in Rivierenland én wie deze waarde zich heeft toegeëigend. De vraag wat de waarde van glastuinbouw voor omwonenden (en het gebied) is, is een eerlijke en noodzakelijke vraag. Pas met de juiste cijfers kan de juiste afweging gemaakt worden. Dit maakt het ook mogelijk om eventuele afwentelingen te compenseren in zogeheten 'true pricing'⁵. Ontwikkelingen op dit vlak vereisen de nodige data en inzichten in het functioneren van true pricing als overheidsbeleid.

7. Afsluiting

De deelnemers worden bedankt voor hun aanwezigheid. In de rondvraag komt nog het volgende naar voren:

- Duurzaam bodembeheer 'toch' agenderen. Soms lijkt een politiek klimaat ongunstig om bepaalde stukken in te dienen in raad of bestuur. Toch kan het gedaan worden als agenderen de actie. Herhaald agenderen kweekt een gevoel van urgentie. Concreet: de leidraad duurzaam bodembeheer i.s.m. klimaatadaptatie kan worden voorgelegd aan bestuurders, ondanks dat dit gevoelig ligt. Bestuurders moeten keuzes maken en stimuleren.
- Systeemaanpak ontwikkelen. De werkgroep kan deelgebieden in Rivierenland gaan identificeren op basis van het bodemwatersysteem en als pilotgebieden gaan stimuleren.
- Leren loont. Het kan waardevol zijn om voorbeeldbedrijven te bekijken en te stimuleren. Leer van hun beweegredenen, aanpak, en moeilijkheden. Faciliteer waar mogelijk.
- Gebruik de gemeenteraadsverkiezingen van Maart 2022. Na de verkiezingen komt er weer een nieuwe groep bestuurders. Spreek hen aan op de urgentie van het klimaatvraagstuk en reik hen concrete handvaten aan aan het begin van hun ambtstermijn. De geplande bijeenkomst van 17 mei (als deze werkgroep nieuwe bestuurders bijpraat), kan ook voor de werkgroep een mooi moment zijn om naar buiten te treden met haar boodschap.

⁴ Een inleidend stukje over tipping points: <https://www.nature.com/articles/d41586-019-03595-0>. Tipping points in de klimaatwetenschap werden 20 jaar geleden door het IPCC geïntroduceerd.

⁵ Lees bijvoorbeeld eens dit recente rapport van de WUR over true pricing: <https://edepot.wur.nl/545787>